

LBRIS

We know
books

© Editura EIKON

București, Calea Giulești 333, Sector 6,
cod poștal 031310, România

Difuzare / distribuție carte: 021 348 14 74
0733 131 145, 0728 084 802
difuzare@edituraeikon.ro

Redacția: 021 348 14 74
0728 084 802, 0733 131 145
contact@edituraeikon.ro
www.edituraeikon.ro

Editura Eikon este acreditată de
Consiliul Național al Cercetării Științifice
din Învățământul Superior (CNCSIS)

ISBN general: 9978-606-711-758-5

ISBN specific: 978-606-49-1177-3

DTP: Mihăiță Stroe

Editor: Valentin Ajder

Ștefan Munteanu

**O istorie a opiniilor privind
filosofia lui Eminescu**

Vol. IV

E I K O N

București, 2024

era filosof, ci doar mare poet”. Am descoperit temerea Svetlanei Matta că Eminescu nu ar mai rămâne mare poet, dacă i-ar fi recunoscută și calitatea de filosof.

Așadar, marele meu câștig vine de la speranța că, urmărind contribuția comună, a filosofului Ștefan Teodorescu și a hermeneutei Svetlana Paleologu Matta, am descoperit un argument, în plus, în sprijinul ideii că originalitatea lui Eminescu vine de la felul în care acesta a înțeles legătura poeziei cu filosofia.

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE	5
ALEXANDRU SURDU	
despre filosofia lui Eminescu	11
Opțiunea pentru filosofia pentadică	14
Pledoaria pentru filosofia românească	22
Filosofia lui Eminescu	45
Încheiere	105
SVETLANA PALEOLOGU MATTA	
despre creația estetică-filosofică eminesciană	107
Abisul ontologic	108
Jurnal hermeneutic	139
Eminescu dincolo de Heidegger	165
Semne de respect față de Ștefan Teodorescu	168
Încheiere	187

ALEXANDRU SURDU

---

despre filosofia
lui Eminescu

Motto:

„Maiorescu, primul editor al poeziilor lui Eminescu, zicea că îi recunoaște poeziile dintre oricâte altele, pentru specificul lor. Pentru «încărcătura lor filosofică», i-am zice noi. Or, o asemenea exegeză asupra operei poetice a lui Eminescu, din perspectiva filosofiei, nu s-a făcut încă, observându-se doar textele poetice sau în proză în care acesta tratează probleme explicit filosofice. Nu mai vorbim despre publicistică, despre fiecare articol care emană idei filosofice, sociale, politice și, mereu patriotice. Căci mult a mai iubit Omul Acesta România și mult i-a mai iubit El pe români”.

(Alexandru Surdu)

Distinsul academician Alexandru Surdu, personalitate reprezentativă a culturii românești contemporane, s-a născut la 24 februarie 1938, în Brașov. Parcurge, cu rezultate deosebite, treptele Liceului „Andrei Șaguna” din Brașov (1950-1955). Răscolind trăirile liceale, distinsul cărturar are amintiri plăcute despre profesorul de limba germană Aurel Mailat, cel care l-a inițiat, printre altele, asupra tragediei *Faust* a lui Goethe. După frământările liceale optează, la început, probabil întâmplător, pentru Facultatea de Construcții Industriale și Civile din București. A avut însă șansa să-l întâlnească pe Niels Offenberger, pe atunci asistent la universitatea bucureșteană, tot brașovean,

care i-a oferit primele cărți de logică și l-a îndemnat să treacă la Facultatea de Filozofie. Astfel, tânărul student Alexandru Surdu a trecut la studiul filosofiei. Frecventează cursurile Facultății de Filozofie, cu rezultate excepționale. Iar după absolvirea facultății, din 1963, a lucrat la Institutul de Filozofie al Academiei Române, apoi la Centrul de Logică, unde se preocupă de interpretările moderne ale logicii clasice. Într-o convorbire retrospectivă, referindu-se la acea perioadă, filosoful-logician declară: „La Centrul de Logică al Academiei Române l-am cunoscut pe Constantin Noica, prin care l-am întâlnit pe Nicolae Ștefănescu, cel mai bun profesor de greacă veche, și pe Virgil Bogdan și Constantin Floru (ultimii descendenți ai Școlii lui Nae Ionescu și cei mai buni traducători ai lui Hegel), desăvârșindu-mi astfel cunoștințele filosofice greco-germane și publicând primele lucrări de istoria logicii și de logică dialectico-speculativă” (Volumul *Academicianul Alexandru Surdu la 75 de ani*, Ediție îngrijită de Victor Emanuel Gica și Dragoș Popescu, Editura Kron-Art, Brașov, 2013, p. 215).

În perioada anilor 1969 și 1970, cu sprijinul lui Athanase Joja, a beneficiat de o bursă de specializare la Universitatea din Amsterdam, unde colaborează cu matematicianul olandez B. van Rootselaar. În anul 1976 își susține doctoratul în filozofie cu teza *Raportul dintre logica clasică și logica matematică*, sub coordonarea lui Ion Didilescu. Din 1979 până în 1982 lucrează la Institutul de Cercetări Pedagogice și Psihologice. După desființarea acestui institut, în urma discuțiilor privind „meditația transcendentă”,

Alexandru Surdu

este constrâns să activeze la Biblioteca Facultății de Medicină Veterinară a Institutului Agronomic din București, iar din 1984 îl regăsim ca muzeograf la Muzeul Literaturii Române.

În 1988 obține transferul la „Revista de Filozofie”, unde activează ca redactor, iar după evenimentele din decembrie 1989, Alexandru Surdu revine în activitatea academică. Din 1992 devine profesor universitar la Catedra de Istoria Filosofiei și Filosofia Culturii a Universității din București, unde a ținut cursuri de filozofie modernă, filozofie contemporană și filozofie românească. Tot în 1992 devine membru corespondent al Academiei Române, iar după scurt timp primește statutul de membru titular. Gândul îndreptat spre filosofia universală, spre filosofia românească, și spre structura logică a acestor filosofii nu l-a părăsit niciodată pe Alexandru Surdu. Lista cărților publicate, ca cercetător, dar și ca traducător, este impresionantă. Domeniile de preferință au fost logica, ontologia, epistemologia, metodologia științei, etica, filosofia artei, mitologia și filosofia religiei. Altfel spus, Alexandru Surdu a avut vocația esențelor din întreaga istorie a filosofiei. Cercetarea sa filosofică, precum și discursul asupra acestei cercetări, se desfășoară după o schemă pentadică.

Din 1993 este membru titular al Academiei Române și președinte al Secției de filozofie, teologie, psihologie și pedagogie a Academiei Române. Din 1997 este director al Institutului de Filozofie și Psihologie „Constantin Rădulescu–Motru” al Academiei Române.

A fost membru al Uniunii Scriitorilor din România, Filiala Brașov. În 1996 a primit Premiul „Octav Șuluțiu”, oferit de Uniunea Scriitorilor pentru critică, istorie literară și eseu. În 2004 a fost distins cu Ordinul Național Serviciul Credincios în grad de cavalier. S-a stins din viață la 11 decembrie 2020.

A). OPȚIUNEA PENTRU FILOSOFIA PENTADICĂ

Oamenii mari vin cu răspunsuri clare. Rugat să vorbească despre dificultățile formării în domeniul filosofiei, Alexandru Surdu șoptește: „În filosofia autentică se avansează greu, căci novicele are în față două milenii de materie primă, care trebuie transformată, cum zicea Eminescu, în pământ proaspăt și roditor al propriei sale gândiri, fără riscul de a semăna în piatră seacă sau de-a arunca sămânța în cele patru vânturi ca hrană pentru «paserile călătoare»” (Volumul *Academicianul Alexandru Surdu la 75 de ani*, Editura Kron-Art, Brașov, 2013, p. 222).

La împlinirea vârstei de 75 de ani, fiind rugat să-și autoaprecieze opera, autorul mărturisește: „Am debutat ca logician cu studii despre logica tradițională și logica lui Aristotel, având și viziunea unei «logici integrale» care să cuprindă: 1) logica clasică, 2) logica simbolică și 3) logica dialectică, considerate, pe atunci (1964) divergente. Pentru aceasta am și lucrat câteva decenii în cele trei domenii ale logicii, publicând numeroase lucrări și câteva cărți. Între timp am făcut și traduceri (din Kant, Wittgenstein, Popper), ediții critice (Cantemir, Eminescu, Maiorescu, Odobleja, Joja), lucrări de informare și documentare. Ele mi-au asigurat, după 1990, primirea la Academia Română” (*Idem*, p. 218).

În viziunea lui Alexandru Surdu, „Pentada este numărul de aur al dreptei filosofări” (*Filosofia pentadică I. Problema transcendenței*, Editura Academiei Române, București, 2007, p. 13). Dar ce este filosofia pentadică? „*Filosofia pentadică* este un sistem categorial-filosofic de tip dialectico-speculativ, care se deosebește în multe privințe de celelalte sisteme filosofice și care necesită considerațiuni preliminare: generale, referitoare

la sistemele filosofice, și speciale, cu privire la particularitățile acestui sistem” (*Idem*, p. 15).

Categoriile centrale ale sistemului dialectico-speculativ pentadic sunt: Substanța, Existența, Ființa, Realitatea, Existența Reală. Aceste categorii au o semnificație diferită față de înțelesul curent al cuvintelor care le desemnează. Însă nu voi insista întrucât nu acesta este obiectivul urmărit. Simplificând explicația, definiția filosofiei pentadice poate fi înțeleasă ca o teorie a trecerii de la Substanță și Existență, prin intermediul Ființei și Realității, la Existența Reală.

Dintre cele peste treizeci de cărți de logică și filozofie publicate, rețin doar câteva titluri: *Logica clasică și logica matematică*, Editura Științifică, București, 1971; *Elemente de logică intuționistă*, Editura Academiei R.S. România, București, 1976; *Neointuționismul*, Editura Academiei R.S. România, București, 1977; *Actualitatea relației gândire-limbaj. Teoria formelor prejudicative*, Editura Academia R.S. România, București, 1989; *Pentamorfoza artei*, Editura Academiei Române, București, 1993; *Filosofia pentadică I, Problema Transcendenței*, Editura Academiei Române, București, 2007; *Filosofia pentadică II. Teoria substanței*, Editura Academiei Române, București, 2012; *Filosofia pentadică III*, Editura Academiei Române, București și Editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2014.

A.1). PERSPECTIVA PENTADICĂ ASUPRA ARTEI

Revenind la problematica pe care o urmăresc, mai trebuie făcută și observația că Alexandru Surdu aplică metoda pentadică și în cercetarea domeniului artei. Ca dovadă aduc în atenție lucrarea *Pentamorfoza artei*, pe care o publică în anul 1993, la

Editura Academiei Române. O carte la care autorul ținea foarte mult. Aduc în atenție două secvențe. Prima, este legată de exemplul oferit de Constantin Noica cu referire la scrierile lui Eminescu: „Stăteam de vorbă pe hol în față «la manuscrise». Și, zice Noica, aș sta undeva jos, și s-a așezat pe bordura lată de beton de deasupra scârilor. Dar era foarte rece. «Stați pe dosarul acesta», l-am îndemnat eu. «Cum, să stau pe scrierea lui Eminescu?!», s-a răstit Noica” (Alexandru Surdu, *Amintiri despre Noica și Eminescu*, Revista „Contemporanul”, nr. 2, 2020). Gândind la acest exemplu, filosoful din Brașov continuă, comentând atitudinea lui Noica la aflarea titlului *Lecturi kantiene*: „Cartea pe care o visase când era în închisoare și care avea, într-adevăr, cel mai frumos nume de carte. S-a întors însă către mine, «dar și *Devenirea întru Ființă...*», a zis el. «Da, Domnule Profesor!», și *Devenirea...*, am spus eu, dar mă gândeam deja la un alt titlu de carte, tot atât de frumos: *Pentamorfoza artei*, la care lucram pe atunci și pe dosarul căreia n-aș fi șezut și nu aș fi lăsat pe nimeni să șadă” (*Idem*). A doua secvență este în legătură cu modesta mea persoană. În 1994, Alexandru Surdu, fiind prezent la Bacău, ca invitat special la Simpozionul Național de Estetică, mi-a oferit un exemplar din *Pentamorfoza artei*, cu următoarea dedicație: „D-lui Profesor Munteanu Ștefan această carte despre sănătate și frumusețe spirituală”, Bacău, 1994.

Așadar, o carte „despre sănătate și frumusețe spirituală”. Cineva ar putea crede că o asemenea prezentare trădează și o undă de aroganță. Dar nu este adevărat. După lectura cărții simți, mai degrabă, forma onestă de exprimare a unui caracter stăpân pe situație, a unui cărturar care știe ce spune. Iar formula „sănătate și frumusețe spirituală”, întâlnită și la pitagoreici, reflectă cu fidelitate bunele intenții ale academicianului. Pentru

că lucrarea *Pentamorfoza artei* este o carte importantă de filosofia artei, chiar dacă este scrisă de un logician cu vocație filosofică sistemică. Cartea a fost primită cu frumoase aprecieri de către toți comentatorii. Amintesc doar câteva aprecieri. Într-o încercare de portretizare a autorului, Iulian Boldea notează: „*Pentamorfoza artei* este, prin viziune, structură și concepție, o contribuție de reală importanță în domeniul filosofiei artei, al filosofiei culturii în general, propunându-ne o metodologie complexă, extrem de adecvată fenomenelor culturale contemporane, marcate de efervescență și diversitate a manifestărilor” (Iulian Boldea, *Acad. Alexandru Surdu și fascinația conceptelor*, în revista „Limba Română”, Nr. 1-4, anul XXIII, 2013, p. 79). O apreciere asemănătoare formulează și academicianul Alexandru Boboc: „Prin concepția și realizarea ei, *Pentamorfoza artei* constituie o contribuție remarcabilă nu doar în filosofia artei, ci, într-un plan mai larg, în filosofia culturii și îndeosebi în modelarea unei metodologii adecvate complexității fenomenului cultural contemporan, care solicită oricând situarea oricărei modelări din unghiul de vedere al unei discipline date” (Alexandru Boboc, *Prolegomena la o filozofie a formelor pentadice*, în volumul „*Omagiu Academicianului Alexandru Surdu*”, Editura Paideia, București, 2008, p.110-111). Iar Călin Candiescu, tot filosof, este și mai nuanțat în explicație: „Citind *Pentamorfoza artei*, nu se poate să nu fii încântat de interpretările neașteptate ale unor capodopere artistice familiare tuturor; iar la sfârșitul lecturii rămâi cu fascinația ipostazelor geometrice, arhitectonice și antropologice ale tăieturii de aur, cu imaginea vie a tragediei antice, cu dinamica pentadică a teatrului shakesperian, cu revelația tâlcului dialectic al monumentelor de la Târgu Jiu, cu interpretarea pentadică a *Legendei Meșterului Manole ori a Luceafărului*” (Călin Candiescu,

Dialectica pentadică și pentadismul dialectic, în volumul „*Omagiu Academicianului Alexandru Surdu*”, p. 126).

Asemenea aprecieri mă invită pe mine să poposesc cu mare atenție asupra acestei cărți. Mă invită în sensul că îmi creează speranțe privind unele argumente suplimentare prin care să pot demonstra originalitatea viziunii lui Eminescu, în înțelegerea relației dintre poezie și filozofie.

Așadar, ce a urmărit Alexandru Surdu? Și-a propus să demonstreze utilitatea perspectivei sistemice de abordare filosofică, adesea abandonată, în filosofia contemporană. În această situație, referindu-se la *Pentamorfoza artei*, el declară: „Numai întâmplarea face ca filosofia noastră a artei să apară înaintea sistemului filosofic pe care se bazează și deci a tezelor generale pe care le exemplifică” (*Pentamorfoza artei*, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 8). Și de această întâmplare este legat și numele lui Constantin Noica: „Situația precară, până de curând, a filosofiei românești, dar mai ales a autorului, țin și ele de această «întâmplare». Motivul real îl constituie însă îndemnul lui Constantin Noica, de a găsi exemple convingătoare și, pe cât posibil, accesibile pentru ilustrarea modului operativ de funcționare a *dialecticii pentadice*, adică în cinci timpi, față de cea triadică a lui Hegel, dar și față de cea tetradică a lui Noica însuși” (*Idem*, p. 8).

Cât despre semnificația generală a pentadei, Alexandru Surdu adaugă: „În ce privește semnificația generală a pentadei, chiar dacă omenirea de-abia acum îi descoperă marile valențe (a cincea forță în fizică *exempli gratia*), cert este faptul că însăși ființa umană, și poate că numai ea, o înfățișează prin întruchiparea ei pentagonală, o percepe prin cele cinci simțuri, o concepe prin cele cinci facultăți ale gândirii și, mai important decât

orice, o plămădește în permanență cu cea mai perfecționată unealtă imaginabilă – mâna cu cinci degete. Ea ar trebui să devină simbolul cosmic al omenirii, care să fie înscris pe navele interplanetare ale viitorului. Căci nu numai ansamblul artelor, ci orice înfăptuire umană, lumea noastră în genere, nu este altceva decât o amprentă, tot mai bine conturată, a mâinii” (*Idem*, p. 9).

Pentamorfoza artei debutează cu un capitol foarte interesant, intitulat „Probleme generale de filosofia artei”. Provocarea curajoasă propune să se facă distincția între frumosul *natural* și frumosul *artistic*, în favoarea frumosului *artistic*. Și aceasta în condițiile în care, cum se știe, „Actul creației artistice este legat însă de talent, de imaginație și inspirație, de factori care țin mai mult de sfera inconștientului. Din această cauză s-a și considerat uneori că domeniul artei n-ar fi un obiect potrivit pentru o tratare propriu-zis științifică” (*Idem*, p. 11).

Simplificând lucrurile, așa se naște întrebarea cu privire la rostul distingerii între frumosul *natural* (produs inconștient) și frumosul *artistic* (produs tot de factori ce țin tot de sfera inconștientului). Alexandru Surdu refuză această simplificare și propune dezbateră chestiunii. El consideră că „Pentru ca ceva să fie real, o înfăptuire, o concepție, o construcție (orice real este o creație umană) trebuie să se refere la ceva existent în prealabil, să aibă o componentă obiectivă și, pe de altă parte, să corespundă unor exigențe ale rațiunii, unor reguli sau legi ale gândirii” (*Idem*, p. 12).

În plus, academicianul român aduce argumente și din teoria kantiană. „Chiar în accepția kantiană, în care este vorba de arta majoră pe care o produce geniul prin dispoziția înnăscută a sufletului său (*ingenium*), deci fără învățarea unor reguli, produsele artistice ale marilor creatori, prin exemplaritatea lor,